

گلچین حکایات بوستان سعدی در احسان

مسلح بن عبدالله سعدی شیرازی
گردآورنده: وحید عبادی

انتشارات یزدان‌فر

تهران - ۱۳۹۴

گلچین حکایات بوستان سعدی
در احسان

مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
گردآورنده: وحید عبادی

ناشر: انتشارات یزدان‌فر

نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ جلد

کتاب‌شناسی: ۳-۲۸-۸۱۹۵-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۴۰۰۰۰ ریال

انتشارات: دانش

خیابان دانشگاه، کوچه رستمی، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۹۲۲

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ق. عنوان فردادی بوستان سعدی، برگزیده. عنوان و نام پدیدآور: گلچین حکایات بوستان سعدی: در احسان / شرف‌الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی گردآورنده وحید عبادی. مشخصات نشر: تهران: یزدان‌فر، ۱۳۹۴. مشخصات ظاهری: ۴۲ص. شابک: ۳-۲۸-۸۱۹۵-۶۰۰-۹۷۸. وضعیت فهرست‌نویسی: فیا. موضوع: شعر فارسی قرن ۷. شناسه افزوده: عبادی، وحید، ۱۳۶۳. رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۴ PIR۵۲۰۴/آ۱۹. رده‌بندی دیویی: ۸۱۰/۳۱. شماره کتابشناسی:

۳۰۵۹۹۶۴

مقدمه

به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

همه می‌دانند که شیخ سعدی شیرازی، گذشته از قصاید و زلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب: یکی به سبزه‌ی موعود به گیلستان، و یکی به سبزه‌ی معروف به بوستان به نگرش آورده است؛ که شاید بتوان گفت، نه تنها در زبان فارسی، بلکه در هیچ‌زبان از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت، مثل و مانند ندارد. منظور ما در این جا این نیست که در ستایش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم، چه، همان‌ارام که برای ادای این وظیفه، قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بزرگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست برنشر به این کار نشاید.

غرض این است که در این سال، یعنی سال ۱۳۰۶ [ه.ق] که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گیلستان گذشت و بوستان هم اندکی پیش از گیلستان به نظم درآمده است، فارسی‌زبانان را تهور این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران، بجز نظم کتاب شاهنامه و فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین هیچ واقعه به آن اهمیت

نیست - شادی‌ها کنند و سرفرازی‌ها نمایند، والحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی نکردند و جناب آقای علی‌اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند، و بخصوص از اینجانب، که خود را زیر پرچم خان نعمت بی‌دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین ساعتی که مرا در درازای مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذرانیده‌ام، بخواهند که به تهیه‌ی نسخه‌ی معتبری از گلستان دست ببرم و سپس نسبت به بوستان، و اگر ممکن شود، برای آثار دیگر افصح المتکلمین همین وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وظیفه‌ی دل‌آیز را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه‌ی گلستان، در بهار این سال به سرحدی که در دیباچه‌ی آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید و از چاب در آمد.

اینک کتاب بوستان را برای ارادتمندان شرح تنه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در تریب این نسخه هم، تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار برده‌ایم، با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه کس بیفتاد، و رسید به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است. و به این واسطه، مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌ی بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر

آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند، متابعت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم، در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق‌تر یافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم؛ جز در جاهایی که مورد اتفاق یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن مواضع خود را حکم نساخته، از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. پس در مقابله با نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، با قریب اینکه «در نسخه‌های متأخر چنین است» آنها را در حاشیه آوردیم و برای اینکه از هیچ دقت و اهمیتی فروگذار نشده باشد، اختلافات قابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه بید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مساعده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست، با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود. ریکه مواضع، در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف ناهنجور نباشد و آن در صفحه ۱۷ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه (در این چاپ، چهار بیت آخر صفحه ۲۱۹ و بیت اول صفحه

۲۲۰) در نسخه‌های دیگر بعد از بیت یازدهم (بیت هفتم صفحه ۲۲۰) آمده، به عبارت دیگر، محل پنج بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است تغیر داده اند.

تصنیف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم، در عناوین است. بدون بسیاری از جاها تنظیم کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین در که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضاً» و امثال آنها. پس چون نه نسخه‌ها درین عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جناب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است، بنابراین گذاشتیم که عناوین باب‌های ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباچه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب‌ها هر جا که عقیقه قصه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده، به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از

نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی نامه» می‌نامند، چنان‌که گویی شیخ اجل خود اسمی برای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی نامه» نامیده‌اند، پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند، و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

این نسخه‌هایی که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده، بسیار و از آن جمله است:

نسخه متعلق به لرد گرینوی که در موزه انگلستان عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۲ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز هم‌اکنون در دسترس ما دارد و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده، با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام کمال و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محلّ اعتماد ما بوده است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم، آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و رباعیات ده‌تک‌بیتی بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیّات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بی‌یستر

از نسخه لندن است، چون قدیمی ترین نسخه‌ای است که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

در خانه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس برداری شده و تاریخ کتاب آن ۷۲۸ هجریست. اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مورد توجه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی مسبق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که تاریخ کتابش معلوم نیست، ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه سده هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمندیم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع از قلم افد و در عرض، وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بزرگی که انجام داده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب است، در اختیار ما باشد، برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده، طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت

معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند. تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قراین برمی‌آید که در اواخر سدهٔ هشتم نوشته شده. این نسخه، گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده، مراجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت یافته و در اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه صحت بیشتری از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای محمدالدیر نصیری که نسبت به آن در مقدمهٔ گلستان اظهار نظر شده است این نسخه ما که برشمردیم در سدهٔ هشتم نوشته شده و غیر از این نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و از آن جمله است:

کلیات خطی که مادهٔ تاریخ کتابت آن «تیسر الکلام» است (۹۲۳ هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است. بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانهٔ آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد. نسخهٔ گراور شاه بوستان به خط میرعماد معروف. گذشته از اینها، بیش از ده نسخه

خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نشده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آنانکه شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی سها و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه ای قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان دهیم نماینده این دو تحریر بوستان می‌توانند بود. و اگر آنها را اصل و دو طایف قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر، با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این فکر را نیز تریب می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود، به دست خود شیخ صورت گرفته باشد. در خاتمه، با کمال مسرت

اظهار می شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را متذکر شده ایم، با اینجانب دستکاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهتمامی در این امر دروغ ننمودند، و به علاوه، فهرست حکایات و اسامی اعلام و حوالی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن ملحق ساخته ایم.

اهل نان این جانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه ها، گرانهای خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار موفق کردند وظیفه ای است که با کمال خرسندی ادایی کنیم.

مه مدعی فروغی - دیماه ۱۳۱۶